

Regényes torzképünk

avagy a falra festett ellenség

Ion Lăncrănjant a mai román irodalom 1977-es kiadású kislexikona (*Dicționar de literatură română contemporană*. Albatros Kiadó, Bukarest) még nem ismeri. Csillaga 1982 tavaszán jött fel a Cuvînt despre Transilvania (Vallomás Erdélyről) című „esszé”-kötetével, mely a román könyvkiadásban nem először (és semmiképpen nem utoljára), de az addigiakhoz viszonyítva legkiélezettebb formában fogalmazta meg enyhén szólva különös véleményét mind az erdélyi, mind a magyarországi magyarokról, nem feledkezve meg természetesen a világ más tájain élőkről sem.

Újabb sikerkönyve, a *Forró ősz* (Toamna fierbinte. Katonai Kiadó, Bukarest, 1986), ugyancsak ezt a témát dolgozza fel regényes formában.

A műnek két főhőse van: Ion, a becsületes román paraszt, és Gyuri, a magyar paraszt, akinek jellemét fokozatosan ismerjük meg az események folyamán. Ion erdélyi őslakos, Gyuri eredetileg szintén Erdélyből származik, de „a pusztán” született, a Tisza mellett, ahol ősei hajdan először telepedtek meg, s csak 1940-ben tér vissza a horthysta csapatokkal Észak-Erdélynek a bécsi döntést követő „elfoglalása” alkalmával.

Gyuri és Ion azzal a feladattal indulnak a Hegyre, hogy az esztenáról levigyék az állatokat a faluba, ahol az előbbi és felesége az egyedüli magyar lakosok. Útközben megállnak a szintén becsületes erdésznél (Calae), s Gyuri jellemének összetevői közül itt jelentkezik az első: a gyanakvás. Nehezen szánja rá magát, hogy tőlük távolabb menve vizeljen, mert úgy hiszi, hogy a másik kettő rögtön róla kezd majd beszélni. „A mieink is ugyanígy tesznek, gondolta ő, a románról beszélnek, ha ők ketten vannak, az pedig egyedül... Róla beszélnek, ha arrébb megy... Pletykálnak és suttognak...” (10. oldal; a pontok az eredeti szövegből származnak, vagyis nem kihagyást jelölnek). Megnyugszik, mikor visszatérve hallja, hogy Ion kutyájáról folyik a szó.

Továbbindulásuk után Gyuri folytatja az útközben már előzőleg megkezdett gyónását.

E „gyónás” előzményei: Gyuri 1940-ben osztagával számos gyilkosságot és kegyetlenséget követett el. Ion is azok között volt, akiket egy ízben a folyó partján lelőttek, de ő csak a vállán sebesült meg. Gyuri látta is, amint a folyóba zuhanása után a part felé igyekezett, de éppen akkor elege volt a vérből, s nem szólt róla parancsnokának. Így Ion román lakosok segítségével, veszélyek közepette át tudott szökni a románok kezén maradt Dél-Erdélybe, s ily módon vált lehetővé, hogy hosszú évek múlva találkozzanak a Gyuri számára valójában rejtkehelyként szolgáló faluban. Midőn Ion egy alkalommal elmesélte a vele történeteket, Gyuri úgy érezte, hogy a másik mindent tud róla. Hogy eltüntesse cselekedeteinek tanúját, többször meg akarta ölni Iont, de nem tette. A helyzet oly nyomasztó volt számára, hogy elhatározta, mindent tisztáz, s elmondja múltját, nem utolsó sorban azért, hogy kikémlje, Ion mennyire ismeri azt. (sic!)

Magányos útjukon, melyen csak Ion kutyája s egy számár kísérte őket, a halál atmoszférájával átítatott, indulatokkal és feszültségekkel teli párbeszédjük során megismerkedünk Gyuri hajdani véres cselekedeteivel.

Elmondja, hogy a bevonuláskor a „könyörtelenül”, a „nincs kegyelem” volt a jelszavuk, s az író oly mondatokat az a szájába, melyek szerint a hasonló című könyv (szerzőjének, Dücső Csabának a neve csak a *Vallomás Erdélyről* című kötetben szerepel) mintegy útmutatóként szolgált számukra, kiképzésük ennek szellemében történt, arra buzdítva őket, hogy a románok közül még a gyermekeknek se kegyelmezzenek, nehogy egy Horea, Cloșca vagy Crișan nőjön fel belőlük.

A gyilkos cselekmények egyike egy magát magyarnak kiadó szlovák személyes bosszú által motivált felbujtásából következett: szerinte az egyik szlovák család gyűlöli a

magyarokat, és rosszabbak, mint a románok. Ez elég is volt ahhoz, hogy az egész családot kiirtsák, a nagyszülőket és a szülőket öt gyermekkel együtt. A hatodik gyermek megmenekült, mert elbújt a kenyérsütő kemencében. Ugyanitt megölték a falu román papját is. Mikor egyik társuk – aki magyarországi román volt, bár nem tudott románul – sírva fakadt a kegyetlenkedéseik láttán, őt is könyörtelenül lelőtték.

Egy másik helységben szintén a román pappal végeztek, a védelmére kelt móccal együtt. Azt a román asszonyt, akinek az udvarára azért hurcolták áldozataikat, hogy tettüknek ne legyenek tanúi, a kútba dobták.

Parancsot kaptak egy román tanító kivégzésére is. A tanító felesége nem hagyta férjét egyedül elhurcolni, így kénytelenek voltak őt is magukkal vinni. Miután eltávolodtak a falutól, mindkettőjüket agyonlőtték. Az asszony terhes volt, közel a szüléshez. A gyermek nem halt meg az anyjával egy időben, hanem láthatóan rugdalózni kezdett a hasában. Gyuri nem bírta nézni, s beledöfte a szuronyát. Mások is követték példáját, majd egyikük felhasította az anya hasát, kivette a még mindig mozgó gyermeket, a szuronyára tűzte, és így vonultak tovább. Ekkor Gyuri teljesen leitta magát, és csak társai elbeszéléséből tudja, hogy megfojtott egy útjába akadó román öregembert.

A vallomás tényei nem folyékonyan sorjáznak, hanem viták dialektikájában, hallgatásokkal és szótlán elmékedésekkel megszakítva. Ion is elmondja a maga élményeit, a már érintetteken kívül azt is, hogy meztelenre vetkőztetett katonatársait (éppen csapattestükhöz igyekeztek, mikor a „megszállás” bekövetkezett, hogyan lőtték a magyarok egy trágyagödörbe. Az emlékek fájdalmat ébresztettek benne, hiszen amikor a magyarok bevonultak Észak-Erdélybe, „a fények könnyökké változtak, a könny vérré, a vér rozsdává, a föld pedig olyanná lett, akár a szén, úgy elfeketedett az ártatlanok kiontott véréből...” (194. o.); „... láttam, hogyan tiportatok szét mindent, ami román és szent...” – mondta Gyurinak (195. o.).

A rémtettek elkövetői között egyetlen magyar tiszt volt csupán, aki megakadályozni igyekezett a kegyetlenségeket, de azt felsőbb paranccsal hamarosan eltávolították.

Rajta kívül még egy elfogulatlanra váló magyar szereplője van a könyvnek, egy Jóska nevű ember, akivel Gyuri abban a faluban találkozott, ahol először megtelepedett Erdélyben, ahol rokonai voltak, s ahol megházasodott. (Később jobbnak látta olyan helyre távozni, ahol nem ismerik őt.) Ez a Jóska Kun Bélával volt együtt az orosz hadifogolytáborban, s amikor visszatért, besorozták ennek hadseregébe, hogy forradalmat csináljon „Magyarországon és itt Erdélyben”. Bosszúvágytól fűtötten le akart számolni mindenkiel, aki nem tetszett neki. (Ezek kilétéről nem tudunk meg semmit.) De már a Tiszánál „megakadtak”. Kun Bélát legyőzték. (Hogy kik, arról sem történik említés.) Jóska Erdélybe jött, majd Amerikába vándorolt, később visszatért Magyarországra, s végül megint csak Erdélyben kötött ki. Ekkorra lecsendesedett, nézetei azonban lényegében nem változtak. „Meg volt győződve arról, hogy csak nekünk, magyaroknak van igazunk a világban, és hogy a forradalom jó és hasznos volt, ha mi csináltuk, a saját hasznunkra mindenekelőtt...” Hiszen senki se hülye másokért küzdeni. (160. o.) Akkori véleménye szerint a románok gazemberek. Sok időnek kellett eltelnie ahhoz, hogy rájöjjön: a népek békés együttélése szükségszerűség, és véget kell vetni a széthúzásnak. Ekkor már vitába szállt a helybeli pappal, aki szerint a magyarok Erdély igazi urai, ezt sohasem szabad elfelejteni, se jóban, se rosszban. Különösen a jóban nem, mert a jó meglágyítja az embert, s a románok majd élve nyelik el a magyarokat, hogy nyomuk se maradjon (158. o.).

Gyuri egy német ismerőséről is említést tesz, aki azért szidja most utólag Hitlert, mert akkor nem volt képes elképzeléseit megvalósítani; ha rábízták volna, ő kétezer esztendőre rendet csinált volna ezen a tájon.

A Gyuri által elmesélt dolgok oly mértékben megzavarják a Hegyet jól ismerő Iont, hogy eltévednek, s csak nagy nehezen találják vissza a jó útra egy sírhalomnál, amelyben egy

magyar és egy román nyugszik, akik megölték egymást egy hagymáért. Az összetűzést a magyar kezdte, mert az – Ion szavaival szólva – természeténél fogva lobbanékonyabb, tüzeesebb. (Így lesz a temperamentum erkölcsi értékkritériummá.)

Gyuri elmeséli, hogy meglátogatta őt egy újságíró, aki „magyar, egy a mieink közül”, s aki mai is Bukarestben él és dolgozik. Az illető helyeselte, hogy Gyuri egy román faluban telepedett le, mondván: „... hívj másokat is, hatoljatok be mindenüvé egész Erdélyben, mert Erdély a miénk, az volt, és az is lesz.” (47. o.)

Múltbeli hőseit a könyv magyar főhőse előzőleg is meggyóna már. Először a rokonai falujában, ahova a kollektivizáláskor kiszállt „fentről” egy elvtárs („Zoltán”; valószínűleg a biztonsági szolgálat tisztje), aki a románokkal keményebben, „könyörtelenebbül” (a könyv szerzőjének a kiemelése) bánt. Miután elmondott neki mindent, Zoltán kifejtette elméletét, mely szerint „... Mi, magyarok, most megtehetjük azt, amit az első világháború után nem tehattünk. Felhasználhatjuk – fel kell használnunk – a szocializmust és azokat a jogokat, melyek biztosítva vannak számunkra, hogy az örök és nagy Magyarországért harcoljunk, hogy a hatalom minden területére rátegyük a kezünket itt Erdélyben, s majd az alkalmas pillanatban egyesüljünk az anyaországgal, mert mi itteniek és az *ottaniak* egy test és lélek vagyunk.” (50. o.)

Második alkalommal egy román ügyésznek vallott, aki annak kapcsán jutott el hozzá, hogy a kemencében elbújt, s azóta meglett emberré vált szlovák gyermek Csehszlovákia egyik sörözőjében felismerte, és egy üvegpalackkal megölte családja gyilkosát, miután az nagy hangon dicsekedett véres cselekedetével. Az emberséges ügyész a vallomás végén azt tanácsolja neki, menjen haza, és törődjön becsülettel a dolgaival, hiszen a párt és a kormány egyenlő jogokat biztosít minden állampolgárnak, nemzetiségétől függetlenül. Akik ezeket a jogokat élvezik, legyenek méltók rájuk, dolgozzanak és harcoljanak, és minél mélyebben temessék el a múltat, s mindazt, ami hozzá tartozott.

A fentieket Gyuri meséli el Ionnak, de már előzőleg beismerte, hogy „ma, itt, a köztársaságban, nincs megkülönböztetés, a sovinizmust és a gyűlöletet törvény bünteti...” (14. o.). A múlt miatti bizonyos fokú lelki furdalását érzékeltetve ugyancsak az ő szájába adja a szerző: „Mondd meg nekem gyorsan és őszintén, mit gondolsz, ilyen lennék én, amilyen vagyok, ha nem Magyarországon születtem volna, ha nem jöttem volna ide, ebbe az átkozott Erdélybe a mi seregeinkkel, pontosabban Horthy hadseregével?” (97. o.)

A szóviadalban Gyuri azt firtatja, hogy vajon Ion nem követett-e el semmilyen bűnt a második világháborúban? A válasz: más embert ölni háborúban, és más békés viszonyok között, hiszen a román hadsereg puska lövés nélkül fordult vissza az Észak-Erdélybe érkező magyar csapatok elől.

Két ízben – futólag – felvetődik a Maniu-gárdák cselekedeteinek a kérdése is. Ion válasza: hagyd a gárdákat, beszélj inkább arról, amit ti csináltatok. A második alkalommal leszögezi, hogy a gárdáknak idejében szárnyukat szegték (arról nincs szó, kik és hogyan), és azok nem is követtek el „sok gyalázatosságot” (152. oldal). Ezzel a periódussal kapcsolatban Gyuri beismeri: „... ott, Észak-Erdélyben, egy ideig frontközigazgatás volt!... És ez idő alatt számotokra, románok számára tiltott volt a bűnöket és a bűnöket felkutatni!...” (144. o.)

Kölcsönösen egymást vádolják Nagy-Magyarország, illetve Nagy-Románia vágyálmával, de ez utóbbi természetesen alaptalan, hiszen a románok sohasem törekedtek mások területeinek meghódítására, ahogy azt a magyarok tették Észak-Erdély „elfoglalásakor”.

Ion kioktatja Gyurit a történelemről, noha dokumentált ismereteik egyikőjüknek sincsenek. De Ion tudja, hogy a magyarok más vidékekről jöttek, és végül „a pusztán” telepedtek le, s mielőtt maguk is földművesekké lettek, különböző vidékeket próbáltak meghódítani. Csak miután ez nem sikerült, hatoltak be Erdélybe. A románok viszont mindig itt éltek, hiszen egyetlen monda vagy mese sem szól idetelepedésükről.

Arra a megjegyzésre, hogy „beszivárogtatok ide”, Ion frappáns választ talál: ezt is a *Nincs kegyelem* című könyvből vették?

Gyurinak azonban nincs érzéke a mondák és a mesék iránt, kitalálásoknak tartja azokat. Ion egy igen figyelemreméltó mondattal reagál: „A mondák támaszaink voltak, ha nem lettek volna, mi se lennénk itt...”; a mondák és a mesék beszélnek el, ki kicsoda, és honnan jön (210. o.).

Erdély nem tartozott soha Magyarországhoz, csak annak uralma alatt állt, ahogy Magyarország a törökök uralma alatt. Ami nem jelenti azt, hogy Magyarország a törököké, mint ahogy Erdély sem Magyarorszáé.

A történelmi vitában Gyuri legyőzetik, a végén teljesen kifogy az érvekből.

A politikai és erkölcsi ellentét magánéleti konfliktusokkal fonódik egybe: Ion elcsábítja Gyuri feleségét, Erzsikét, s ezt Gyuri nagyon jól tudja, de hagyja, sőt, némileg maga is hozzájárult összeboronálásukhoz, mert egyrészt lelki furdalását kompenzálta ezzel (!), másrészt (és főképpen) ez jó ürügy lett volna Ion meggyilkolásához, a világ előtt okként szolgált volna, hiszen az egész falu tudott róla. Erzsike egyébként teljesen arctalan figura, személyisége még vázolja sincs. Mindenekelőtt azt tudjuk meg róla, hogy együttléteik Ion számára nagy élményt jelentenek, élete legcsodálatosabb nőjének tartja a nőstény értelmében, mégis – mint a vita során kiderül – többre tartja, mint Gyuri.

Mindketten tudják, hogy halálos harc folyik közöttük, s érzik, hogy csak egyikük tér vissza a Hegyről.

Gyuri, noha a dolgok tisztázása céljából bocsátkozik vallomásokba, fél, hogy a másik feljelenti, ha visszatérnek a faluba. De eltökélte: megvédi magát, felkeresi „József urat”, akinek névjegykártyáját is bírja, az megmondja majd, mit kell tenni, elmenni „ahhoz az ismert rádióhoz”, „azok kongresszusaira”, „vagy ahova kell”, nyilván azzal a céllal, hogy nemzetiségi kérdést csináljanak az ügyből (121. oldal). Arra is számít, hogy Ion megöli, mert egy romántól minden rossz feltételezhető. Kísérti a gondolat, hogy végez a másikkal. Egy idő után megbánja, hogy „gyónt”, és bár szeretne megszabadulni múltbeli cselekedeteinek emlékétől, mégsem érzi magát bűnösnek senkivel szemben, s elkövetett kegyetlenségeit az akkori idők kegyetlenségével véli igazolhatónak. Időközönként hazudozik is, s azt hiszi, sikerül Ion átvernie. Végül már az foglalkoztatja, hogy a magyarok kell legyenek az urak Erdélyben, akár csak hajdanán. Közben állandó kisebbségi érzés gyötri társa szellemi és erkölcsi fölénye miatt.

Ion nagy küzdelmet vív önmagával is. Igyekszik menteni a másikat, hiszen az is ember. De elborzad a véghezvitt kegyetlenségektől, s indulattal tölti el az a gondolat, hogy maga is csak a véletlen folytán nem lett áldozata Gyuri könyörtelen gyilkosságainak. A feljelentés gondolata benne is felvetődik, de elhessegeti, hiszen Gyurinak egyrészt még mindig akadnának pártfogói, másrészt maguk a román vezetők is elnézőbbek, engedékenyebbek a magyarokkal szemben, nehogy bárki megkérdőjelezhesse a jogegyenlőséget. Így Gyuri minden bizonnyal büntetlenül megúszná. Bezzeg, ha ő követett volna el bármit a magyarok ellen, akár egyetlen embert is megölt volna, a nyelvénél fogva akasztották volna fel, vagy meghurcolták volna „minden fórum és szervezet előtt” mint háborús bűnöst, mint vasgárdistát, mintha nem a magyarok ülnének ártatlan nők és gyermekek sírhantjain (200. o.). Így újra vissza-visszatér benne is Gyuri meggyilkolásának gondolata. Legjobban talán az háborítja fel, hogy aljas módon eltitkolta múltját, úgy él közöttük mint testvér, egyenlő jogokat élvezve. Követeli Gyuritól, hogy ha hozzákezdett, most már mondjon el mindent, mert „ez a *minden* vég nélküli”, hiszen csak az 1940-ben elkövetett cselekedeteiről szólt, az utána következő évekről nem hajlandó beszélni.

Egy ízben egymásnak is esnek, s Iont csak a kutyája beavatkozása menti meg attól, hogy Gyuri meg ne fojtsa, akár az említett öregembert.

Egy idő után Ion elszánja magát, hogy ítélkezik Gyuri fölött, arra kényszeríti, hogy akassza föl magát egy fára. De végül mégis képtelen megtenni ezt.

Ezután lép közbe a deus ex machina. Váratlanul zivatar tör ki, s Gyurit villámcsapás éri. Ion megállapítja, hogy még él, s hogy megmentse, földdel borítja be a testét, ami semlegesíti a káros hatásokat. Közben őt egy másik villám agyonsújtja.

Gyuri magához tér, megkeresi Iont, de annak kutyája nem engedi, hogy odamenjen hozzá. Közelharcot vív a kutyával, s maga is ugatni kezd.

Juhok jelennek meg egy pásztor kíséretében, aki rákérdez: mi történt itt? Gyuri kijelenti, hogy ő Árpád király, a vaddisznók királya. Ilyen állapotban, amint véresen, szakadt ruhában, esztét veszve menekül, pillantja meg őt később az erdész, aki rögtön tudja, hogy gyilkosság történt (sic!), olyasmí, aminek nem lett volna szabad itt megtörténnie, mivel „hazánkban az emberek jól megértik és megértették egymást”. Sírva indul el Gyurival a rendőrségre (238. o.).

A könyv silány szellemi színvonala ellenére – vagy talán éppen azért is – reprezentatív értékű. Eklatáns példáját nyújtja annak, hogyan látnak, és főleg hogyan láttatnak egyesek bennünket, magyarokat, Romániában.

A köztudottan egyoldalúan tájékoztatott román olvasók többsége szükségszerűen azzal teszi le a művet, hogy a magyarok, ezek a hajdan betolakodott hódítók, akik a közelmúltban is a legembertelenebb kegyetlenségeket követték el, ma is potenciális ellenségeink, hiszen itt élnek közöttünk, és senkiről sem lehet tudni, mennyi vér tapad a kezéhez, mert befolyásos magyar védelmezőik megóvták őket a felelősségre vonástól, s eltitkolják egykori cselekedeteiket. És miközben mi minden jogot megadunk nekik, mert engedékenyek lévén, hajlamosak vagyunk a múltat elfelejteni, ők alattomosan talán csak az alkalmat várják, hogy szövetkezve külföldi társaikkal, újból Erdély urai lehessenek, s újra kezdjék a románok kiirtását.

Nem sok értelme lenne a könyv tartalmával vitába szállni, hiszen se a reális helyzethez, se a történelmi igazsághoz semmi köze nincs. Tanulmány tárgyává lehetne tenni azonban azt a módot, ahogy manipulálja olvasóit, vagy azt a beteg lelki alkatot, amelyből ez a mű született.

Elsiklani fölötte, tudomást nem venni létezéséről azonban nem lehet. Főleg azért nem, mert nem egyszeri megnyilvánulása a benne rejlő gyűlölködésnek, hanem beleilleszkedik azon kiadványok sorába, melyek mind sűrűbben jelennek meg az utóbbi időben, közülük nem egy a tudományosság álarcát öltve magára.

Lăncrănján a magyarok több mint torzképének: rémképének a terjesztésére az irodalmi formát választotta. Könyvének racionális kijelentései legtöbbször ellentételezik egymást, az összkép azonban éppoly egyértelmű, mintha végig csak mocskolódott volna. Így azonban hatásosabb, s a hiszékeny olvasó számára nehezebben tetten érhető.

A regény nem csupán az erdélyi magyarokat festi le (még ha a román olvasót elsősorban a magyarok jelenlétéből adódó belső „veszélyre” figyelmezteti is, akiknek még csak a rágalommal szembeni védekezés lehetősége sem adatik meg), hanem minden magyart, tehát bennünket, magyarországiakat is. S ha nem érdektelen számunkra, hogy határainktól ezer kilométerekre mit tartanak rólunk, még kevésbé lehet ez közömbös egy szomszédos országot illetően, ahol ráadásul a legnagyobb számú kisebbségünk él.

Budapest, 1987

(Megjelent az *Életünk* 1987/5. számában.)